

Тимощик Лілія Павлівна,

кандидат економічних наук, учений секретар Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, судовий експерт, оцінювач, бульвар Л. Українки, 26, офіс 501, м. Київ, 01133; torof@ukr.net; +38 044 5921401, <https://orcid.org/0000-0002-7695-2169>

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПРАКТИКА ОЦІНЮВАННЯ ЗБИТКІВ У РЕЗУЛЬТАТІ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Анотація. У статті обґрунтовано специфіку оцінювання розміру матеріальної шкоди у результаті неправомірного використання об'єктів інтелектуальної власності як специфічного об'єкту оцінки. Наведено причини порушення виключних прав. Розглянуто нормативно-правове та методичне забезпечення оцінювання об'єктів інтелектуальної власності, визначення упущеної вигоди і матеріального збитку від порушення прав інтелектуальної власності. Проведено порівняльний аналіз правових засад у сферах професійної оцінки майна та майнових прав та судово-експертної діяльності з визначення матеріальної шкоди від порушення виключних прав на об'єкти інтелектуальної власності. Доведено, що існуючі методичні нормативно-правові документи не адаптовані для специфіки проведення судових експертиз з економічних досліджень у сфері інтелектуальної власності.

Досліджено основні оціночні підходи відповідно до українського законодавства з оцінювання майна та майнових прав. Визначено доходний підхід як оцінювання майбутніх економічних вигод або розрахунку чистого річного доходу від використання того чи іншого об'єкта. Витратний підхід дозволяє оцінити витрати на створення та використання об'єктів інтелектуальної власності. Порівняльний підхід передбачає оцінку вартості об'єктів інтелектуальної власності на основі оцінки аналогічних угод з аналогічними об'єктами. Доведено, що не всі підходи можна застосувати для розрахунку матеріальної шкоди через порушення виключних прав.

Представлено практичну ілюстрацію застосування методів доходного підходу відповідно до Національного стандарту №4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», а саме: метод переваги у прибутку і розподілу прибутків, метод додаткового прибутку, метод роялті. Показано розрахунок розміру матеріальної шкоди, завданої правовласнику у результаті порушення виключних прав.

Визначено, що на державному рівні доцільно розробити методичні рекомендації з визначення матеріальної шкоди у результаті неправомірного використання об'єктів інтелектуальної власності для специфіки судово-експертної діяльності на основі методів доходного оціночного підходу.

Ключові слова: матеріальна шкода, судово-експертна діяльність, інтелектуальна власність, об'єкти інтелектуальної власності, порушення виключних прав.

Tymoshchyk Liliia Pavlivna,

Candidate of Economic Sciences, Scientific Secretary of the Research Center for Forensic Expertise on Intellectual Property of the Ministry of Justice of Ukraine, 26 L. Ukrainka Boulevard, Office 501, Kyiv, 01133; mopof@ukr.net; +38 044 5921401, <https://orcid.org/0000-0002-7695-2169>

METHODICAL SUPPORT AND PRACTICE OF ASSESSMENT OF LOSSES AS A RESULT OF VIOLATION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS

Abstract. The article substantiates the specifics of assessing the amount of material losses as a result of improper use of intellectual property as a specific object of assessment. The reasons for the violation of exclusive rights are presented. The normative, legal and methodological support of valuation of intellectual property objects, determination of lost profits and material losses from infringement of intellectual property rights are considered. A comparative analysis of the legal framework in the areas of professional valuation of property and property rights and forensic activities to determine the material losses from the violation of exclusive rights to intellectual property is provided. It is proved that the existing methodical normative and legal documents are not adapted for the specifics of conducting forensic examinations on economic research in the field of intellectual property.

The main valuation approaches in accordance with the Ukrainian legislation on property valuation and property rights are studied. The income approach is defined as the estimation of future economic benefits or the calculation of net annual income from the use of an intellectual property object. The cost approach allows experts to estimate the cost of creating and using intellectual property. The comparative approach involves estimating the value of intellectual property based on the valuation of similar transactions with similar intellectual property objects. It is proved that not all approaches can be used to calculate material losses due to violation of exclusive rights.

A practical illustration of the application of methods of income approach in accordance with the National Standard №4 «Valuation of intellectual property rights», such as: the method of profit advantage and distribution of profits, the method of additional income, the royalty method. The calculation of the amount of material losses caused to the right holder as a result of violation of exclusive rights is shown.

It is determined that at the state level it is advisable to develop guidelines for determining material losses as a result of misuse of intellectual property for the specifics of forensic science based on the methods of income valuation approach.

Key words: determination of losses, material losses, forensic expert activity, intellectual property, intellectual property objects, violation of exclusive rights

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Оцінювання об'єктів інтелектуальної власності (далі – ОІВ) проводиться з різних причин. Однією з таких причин є визначення і розрахунок заподіяної матеріальної шкоди при порушенні виняткових прав на ОІВ, що належить до компетенції судових експертів у сфері інтелектуальної власності [1-9].

Основними обставинами, які призводить до неправомірного використання ОІВ, є: низька купівельна спроможність споживачів; висока прибутковість торгівлі контрафактною продукцією; високе податкове навантаження на господарських суб'єктів у торгівлі легальною продукцією; правова недосвідченість більшості вітчизняних підприємців; незацікавленість окремих правовласників у протидії виробництву і збуту контрафакту через негативний вплив публічної інформації про порушення виключних прав на власні фінансові показники та ділову репутацію; нестача коштів у багатьох правовласників для протидії незаконному використанню ОІВ; наявність корупції у органах влади. Основними негативними наслідками порушень виключних прав для правовласників є: зниження довіри споживачів до товарів і послуг, вироблених з використанням зареєстрованих ОІВ; зниження частки ринку правовласника і ліцензіата ОІВ та недоотримання ним ліцензійних платежів; зростання витрат на рекламу товарів і послуг, що реалізуються з використанням ОІВ.

Зважаючи на викладене, об'єктивний підхід до оцінки вартості ін-

телектуальної власності допоможе спростити роботу судових експертів та підвищити прозорість результатів оцінювання матеріальної шкоди, оскільки заявлений розмір завданих збитків буде повністю обґрунтований. При актуальності і важливості практики визначення матеріальної шкоди в результаті порушення прав інтелектуальної власності, методичне забезпечення судово-експертної діяльності в межах цього питання є неоднозначним і складним. Це пов'язано з тим, що інтелектуальна власність є багатоглядним об'єктом правої охорони та оцінки, і існуючі правові акти не завжди враховують специфіку кожного окремого ОІВ. Погляди експертів щодо вибору ціноутворюючих факторів та обґрунтування ринкової вартості майнових прав на ОІВ можуть відрізнятися. Сьогодні відсутній об'єктивний комплексний підхід до врахування низки економічних, у тому числі бухгалтерських, та юридичних питань при використанні та оцінюванні цього нематеріального активу. З огляду на це, актуальними є методичні та практичні аспекти визначення матеріальних збитків, заподіяних у результаті неправомірного використання ОІВ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблеми методичного забезпечення оцінювання ОІВ, визначення упущеної вигоди і матеріального збитку від порушення прав інтелектуальної власності розкрито у наукових працях О.Б. Бутнік-Сіверського, Т.О. Гусаковської, С.Й.

Максимова, І.Ю. Поліщук, та інших українських авторів. В Україні у ході формування правової бази для оцінювання інтелектуальної власності та визначення матеріальної шкоди у результаті порушення виключних прав прийнято основні методичні документи: Методичні рекомендації з визначення прибутку від використання об'єктів промислової власності [2], Національний стандарт №4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» [3] (далі – Національний стандарт №4), Методика оцінки майнових прав інтелектуальної власності [4]. При цьому в Україні на сьогодні не створено чіткого та універсального методичного забезпечення визначення матеріальної шкоди правовласників унаслідок неправомірного використання ОІВ. Також потребують підвищення прозорості правила, стандарти і методики оцінювання матеріальної шкоди правовласників від незаконного використання ОІВ, в тому числі для забезпечення судово-експертної діяльності.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження методичного забезпечення та практика оцінювання матеріальної шкоди правовласнику в результаті неправомірного використання ОІВ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Судово-експертна діяльність у сфері інтелектуальної власності пов'язана з оцінюванням матеріальної шкоди у результаті порушення виключних прав на ОІВ. Правові засади оціночної діяльності, оцінки майна та майнових прав в Україні визначені у Законі України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціноч-

ну діяльність» (далі – Закон України «Про оцінку») [5]. Відповідно до ст. 9 «Методичне регулювання оцінки майна» Закону України «Про оцінку», було прийнято Національний стандарт №4 з метою визначення матеріальної шкоди (збитків) у результаті неправомірного використання ОІВ.

Таким чином, взаємозв'язок професійної оцінки майна та майнових прав та судово-експертної діяльності з визначення матеріальної шкоди від порушення виключних прав на ОІВ зафіксовано у відповідних нормативно-правових актах, зокрема, ст. 4 Закону України «Про оцінку» [5] та п. 1.5 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Інструкція) [6]. Між аналізованими документами, що регулюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, суттєвих протиріч не виявлено. Однак, глибокий порівняльний аналіз інститутів оцінки та судової експертизи, зокрема, методичного забезпечення питання визначення матеріальної шкоди внаслідок неправомірного використання ОІВ, дозволяє зробити висновок про те, що вони не є взаємозамінними і тотожними. За своєю сутністю та призначенням вони створювалися з різною метою та направлені на вирішення різних завдань.

Матеріальна шкода через неправомірне використання ОІВ визначається закономірно на вимогу правовласника з метою юрисдикційної форми захисту виключних прав, які було порушено. Остання, в свою чергу, передбачає два порядки правового захисту: загальний (судовий) та спеціальний (адміністративний). Розмір матеріальної шкоди є кваліфікуючою ознакою

складу злочину, передбаченого ст. 229 Кримінального кодексу України. Отже, компетенція суб'єкта, уповноваженого вирішувати такі питання, узгоджена з метою, зазначеною у преамбулі Закону України «Про судову експертизу», а саме: забезпечення правосуддя України кваліфікованою, незалежною і об'єктивною експертизою. Окрім цього, різний процесуальний статус мають результативні документи: у судово-експертній діяльності – Висновок експерта, у професійній оціночній діяльності – Висновок про вартість майна та Звіт про оцінку. Це обумовлено різними статусами суб'єктів цієї діяльності – експерта та оцінювача, а також принципами, гарантіями та обмеженнями, що висуваються до судово-експертної діяльності, на відміну від професійної оціночної діяльності. Тому при розрахунку матеріальної шкоди в результаті порушення виключних прав має призначатись судово-експертиза у сфері інтелектуальної власності, а не виконуватись оцінка.

Варто акцентувати увагу на тому, що методичною основою незалежної оцінки майнових прав на ОІВ є Національний стандарт №4, та Методика оцінки майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності. При цьому названі методичні нормативно-правові документи не адаптовані для специфіки проведення судових експертиз з економічних досліджень у сфері інтелектуальної власності. Вони не враховують низки вимог, які висуваються до висновків експерта при проведенні судових експертиз, а в деяких випадках прямо суперечать Інструкції [6]. Наприклад, це стосується заборони самостійного збору матеріалів, що підлягають дослідженню. Також ці мето-

дичні джерела не враховують того, що при роботі експерта над висновком він при визначенні матеріальної шкоди обмежений матеріалами справи та наданими об'єктами дослідження.

Враховуючи викладене вище, необхідна розробка методичних рекомендацій з визначення матеріальної шкоди у результаті неправомірного використання ОІВ для специфіки судово-експертної діяльності. Базисом для створення цих документів мають бути відповідні нормативно-правові акти з оцінки майна та майнових прав, зокрема, Національний стандарт №4 та Методика оцінки майнових прав інтелектуальної власності. Основною відмінністю новостворених документів від існуючих сьогодні буде їх адаптація до потреб судово-експертної діяльності, а не оціночної, що дозволить створити в подальшому методики розслідування правопорушень у сфері інтелектуальної власності.

Українське законодавство визначає наступні оціночні підходи для ОІВ: доходний, який базується на оцінюванні майбутніх економічних вигод або розрахунку чистого річного доходу від використання того чи іншого об'єкта; витратний, згідно з яким оцінюються кошти, витрачені на створення та використання ОІВ; порівняльний, за яким оцінка вартості ОІВ проводиться шляхом оцінки аналогічних угод з аналогічними ОІВ (найчастіше цей підхід використовується при укладанні спеціалізованих договорів у сфері інтелектуальної власності, наприклад, ліцензійних). Не всі підходи можна застосовувати для розрахунку матеріальної шкоди через неправомірне використання ОІВ [9].

Для деяких ОІВ існують фактори, що впливають на їх економічну цінність. Наприклад, для визначення вартості товарного знака головним критерієм є його впізнаваність в очах споживача. І судові експерти враховують при розрахунку матеріальної шкоди в першу чергу те, наскільки впізнаваний товарний знак, скільки міг би отримати доходу правочасник у разі укладення ліцензійного договору з особою, що імовірно порушила виключне право на товарний знак, і відповідно оцінюють прямі збитки від неукладення такого договору. Ця оцінка проводиться на основі порівняння аналогічних угод правочасників з іншими особами [8].

Подібні унікальні підходи до оцінки матеріальної шкоди застосовуються для багатьох засобів індивідуалізації. Досить специфічним у цьому сенсі є комерційне (фірмове) найменування. Законодавством не допускається розпорядження виключним правом на фірмове найменування, оскільки воно індивідуалізує саму компанію як учасника цивільного обороту. Його цінність як активу компанії дуже тісно пов'язана з діловою репутацією юридичної особи, якій належить виключне право на фірмове найменування. Тобто, по суті, оцінка вартості фірмового найменування безпосередньо залежить від того, скільки коштує репутація компанії на ринку.

Для фірмового найменування допускається розпорядження виключним правом, але тільки в складі того підприємства, для індивідуалізації якого воно використовується. Зазвичай оцінка матеріальної шкоди від неправомірного використання фірмового найменування проводиться за

допомогою витратного методу, з підрахунком приблизної первісної вартості. Враховуються витрати на послуги наймінгу, оплату праці та інші матеріальні витрати, іноді навіть витрати на монтаж вивіски.

Щодо назви місця походження товару, то відповідно до законодавства України, пряме розпорядження нею не допускається. Вона реєструється як ОІВ і може бути включена у вартість нематеріальних активів компанії. Таким чином, первісна вартість назви місця походження товару формується на підставі витрат на реєстрацію і витрат на підтримку. Впізнаваність також впливає на підвищення вартості назви місця походження товару як засобу індивідуалізації.

Нарешті, найпоширенішим і найбільш ліквідним засобом індивідуалізації є товарний знак. Його вкладають в статутний капітал, виняткові права на нього відчужуються і передаються, товарний знак навіть стає предметом застави. В оцінюванні матеріальної шкоди від неправомірного використання товарних знаків враховуються багато аспектів: прогнозовані грошові потоки, визначення доходів, що залежать безпосередньо від впізнаваності, ставка дисконтування грошових потоків від використання товарного знака з урахуванням тих ризиків, які можуть бути у компанії-правочасника в разі невдалого виходу на ринок. Оцінюються також ризики, пов'язані з управлінням (наприклад, невдалий ребрендинг) і з порушенням виняткових прав на товарний знак (випадок контрафакту, перепродаж об'єктів, маркованих товарним знаком, без дозволу правочасника) [7].

Методичні рекомендації з оцінювання матеріальної шкоди в результаті неправомірного використання ОІВ мають включати адаптовані до судово-експертної діяльності універсальні алгоритми, засновані на методах дохідного оціночного підходу. Згідно з п. 10 Національного стандарту №4, для даних задач на практиці застосовується метод непрямой капіталізації (дисконтування грошового потоку) та метод прямої капіталізації доходу. Методи непрямой капіталізації (дисконтування грошового потоку) та прямої капіталізації доходу, згідно з п. 11 Національного стандарту №4, дозволяють оцінити розмір частини доходу, отриманої завдяки наявності у суб'єкта господарських відносин майнових прав інтелектуальної власності. Грошовим потоком чи доходом може бути:

- для методів переваги у прибутку і розподілу прибутків – різниця між прибутком власника виключних прав, отриманого завдяки використанню ОІВ, та прибутком, отриманим без використання ОІВ;
- для методу додаткового прибутку – додатковий прибуток, отриманий правовласником у результаті використання ОІВ;
- для методу роялті – ліцензійний платіж за надання виключних прав на використання ОІВ іншим господарським суб'єктам у своїй діяльності.

Отриманий вище названими методами грошовий потік не підлягає дисконтуванню або капіталізації на певну дату, оскільки це не оцінка майнових прав, а розрахунок матеріальної шкоди. Виначення розміру матеріальної шкоди базується на оцінюванні обсягу прибутку, який міг би отримати правовласник ОІВ, але не отримав внаслідок появи на ринку споріднених

товарів, маркованих знаком, ідентичним або схожим з його знаком з подальшим виокремленням частини, що приходить на ОІВ. За таким принципом проводиться оцінка методами переваги у прибутку і розподілу прибутків та методом додаткового прибутку. Матеріальна шкода за методом роялті визначається як розмір ліцензійної винагороди, яку міг би отримати правовласник ОІВ, якби порушник придбав ліцензію. Побудова грошових потоків базується на показниках кількості фальсифікованої продукції та ціни одиниці оригінальної продукції, інформація щодо яких має міститись у матеріалах справи. Вибір оціночного методу для визначення матеріальної шкоди залежить від специфіки конкретної справи, враховуючи диспозитивність та договірні відносини, існуючі на ринку розглядуваного ОІВ. Власник майнових прав на ОІВ на свій розсуд вирішує використовувати цей об'єкт самостійно чи надавати його у користування, отримуючи від цього додатковий дохід. Тому в залежності від специфіки використання ОІВ власником виключних прав і від наявності документів щодо розпорядження майновими правами на ОІВ у експерта, обирається оціночний метод.

При наявності в матеріалах справи ліцензійної угоди, яка містить ставку та базу роялті, за яким ОІВ надавався у користування правовласником, на практиці використовується метод роялті для оцінювання матеріальної шкоди [9]. У випадку, коли правовласник самостійно використовує ОІВ, не надаючи його у користування, потрібно виокремлювати частку у загальному прибутку, яка приходить на ОІВ, за допомогою методу розподілу прибутків.

Окрім цього, методика з оцінювання матеріальної шкоди в результаті неправомірного використання ОІВ повинна включати діапазони так званих стандартних ставок роялті, які застосовуються. Це дозволить обчислити розмір матеріальної шкоди при мінімальному комплекті необхідних документів (кількість фальсифікованої продукції та ціна оригінальної продукції), що, як правило, характерно для кримінальних справ.

Таким чином, необхідна розробка методичного нормативно-правового документа з оцінювання розміру матеріальної шкоди в результаті незаконного використання ОІВ, що має включати адаптовані до судово-експертної діяльності універсальні алгоритми розрахунків на основі методів дохідного оціночного підходу.

Розглянемо **приклад 1**, де визначено розмір матеріальної шкоди, яку завдано підприємству ААА внаслідок використання без дозволу знаку для товарів і послуг ВВВ, захищених свідоцтвом про реєстрацію. При цьому агентська винагорода за договором №ССС складає 1% від вартості товару станом на 31.12.2020 року.

Етап I. Встановлення бази нарахування роялті

Відповідно до абзацу третього п. 15 Національного стандарту №4 за базу роялті може прийматись виручка від реалізації ліцензійної продукції (товарів, робіт, послуг), обсяг виробленої чи реалізованої ліцензійної продукції (товарів, робіт, послуг) в натуральному виразі, величина доходу (прибутку) від реалізації ліцензійної продукції (товарів, робіт, послуг) та інші показники господарської діяльності.

У процесі визначення матеріальної шкоди, яка дорівнює недоотриманій сумі грошових потоків роялті, проміжною розрахунковою величиною є чистий дохід від реалізації продукції. Ця величина розраховується на підставі наступних показників: кількості одиниць фальсифікованого товару та ціни продажу правовласника. Вказані показники не є розрахунковими, а містяться у матеріалах справи.

Ознайомившись з матеріалами кримінального провадження і документами, що були надані у відповідь на клопотання, визначено наступне.

В протоколі обшуку виявлено та вилучено 10 агентських договорів на поставку товару із специфікаціями до них.

В матеріалах справи містяться квитанції по виплаті агентської винагороди.

В агентських договорах вказано, що агент отримує 1 % від суми реалізації.

Прогнозну суму реалізації визначаємо як суму агентської винагороди поділену на процент агентської винагороди.

Етап II. Визначення ставки роялті

Відповідно до пункту 3 Ліцензійного договору ставка роялті, встановлена на рівні 5 % від суми реалізації продукції.

Етап III. Розрахунок матеріальної шкоди

Відповідно до п. 26 Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1185, *розмір збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності визначається станом на дату оцінки із застосуванням оціночної процедури накопичення прибутку (доходу), який не отримав*

суб'єкт права інтелектуальної власності та/або ліцензійат внаслідок неправомірного використання об'єкта права інтелектуальної власності, виходячи з обсягів виробництва та/або реалізації контрафактної продукції.

Визначаємо рівень прибутку, який не отримав правовласник.

Враховуючи те, що діяльність правовласників відносяться до групи виду

діяльності J «Інформація та телекомунікації», рівень прибутку визначаємо на підставі офіційно оприлюдненої інформації Державної служби статистики України відповідно до Рентабельності операційної та всієї діяльності підприємств за видами економічної діяльності за 2019 рік (<http://www.ukrstat.gov.ua/>) (рис. 1).

Код за КВЕД-2020	Рівень рентабельності (рентабельності) операційної діяльності підприємств	Рівень рентабельності (рентабельності) всієї діяльності підприємств
Усього*	10,4	2,7
сільське, лісове та рибне господарство	A	10,4
виробництво	B+C+D+E	15,6
будівництво	F	4,0
оптова та роздрібна торгівля, ремонт автомобільних засобів і мотоциклів	G	20,1
транспорт, складське господарство, пошти та кур'єрська діяльність	H	4,1
технічне обслуговування й організація проживання	I	10,2
інформація та телекомунікації	J	15,4
фінансові та страхувальні діяльності	K	0,0
операції з нерухомим майном	L	30,3
професійна, наукова та технічна діяльність	M	21,1
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	0,1
освіта	P	0,0
охорона здоров'я та соціальне опікування	Q	1,0
мистецтво, спорт, розваги та рекреація	R	1,0
надання інших видів послуг	S	0,2

Рис. 1 – Статистичні дані щодо рентабельності операційної та всієї діяльності підприємств за видами економічної діяльності за 2019 рік

Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності за 2019 рік за групою виду діяльності J «Інформація та телекомунікації» становить 15,4 %, і відповідно за календарний день 0,042192%.

Процедура накопичення прибутку буде розрахована за такою формулою.

$$Z = B \times (1 + (D \times P \div 100)), \quad (1)$$

де

Z – сума збитків, грн.;

B – сума винагороди за користування об'єктом інтелектуальної власності, грн.;

D – кількість днів, протягом яких встановлені порушення, шт.;

P – щоденна рентабельність, разів.

Розрахунок матеріальної шкоди правовласника внаслідок порушення його виключних прав на ОІВ показано у таблиці 1.

Розглянемо **приклад 2**, де визначено розмір матеріальної шкоди, завданої підприємству ААА (потерпілий) як правовласнику промислового зразка ВВВ внаслідок дій обвинуваченого ССС в період часу з вересня 2016 року по лютий 2017 року.

Таблиця 1

Розрахунок розміру матеріальної шкоди, завданої підприємству ААА, внаслідок використання без дозволу знаку для товарів і послуг ВВВ, захищених свідоцтвом про реєстрацію, в тому числі за умови, що агентська винагорода за договором №ССС складає 1% від вартості товару

№ агентського договору	№ квитанції	Дата квитанції	Сума, вказана у квитанції, грн.	Прогнозна сума обсягу реалізації, грн	Ставка роялті, %	Дохід ліцензіара, грн	Дата, станом на яку визначається збиток, грн	Загальна кількість діб	Коефіцієнт накопичення прибутку, разів	Розмір збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності, грн
1	1	19.01.2020	59 400,00	3 940 000,00	5,00	197 000,00	31.12.2020	348	1,15765387	228 057,81
2	2	20.01.2020	57 500,00	3 750 000,00	5,00	187 500,00	31.12.2020	347	1,15716698	216 968,81
3	3	21.01.2020	41 600,00	4 160 000,00	5,00	208 000,00	31.12.2020	346	1,15668029	240 589,50
4	4	22.01.2020	58 900,00	5 890 000,00	5,00	294 500,00	31.12.2020	345	1,15619380	340 499,07
5	5	23.01.2020	58 700,00	3 870 000,00	5,00	193 500,00	31.12.2020	344	1,15570752	223 629,40
6	6	24.01.2020	56 200,00	3 620 000,00	5,00	181 000,00	31.12.2020	343	1,15522144	209 095,08
7	7	25.01.2020	59 800,00	3 980 000,00	5,00	199 000,00	31.12.2020	342	1,15473557	229 792,38
8	8	26.01.2020	40 500,00	4 050 000,00	5,00	202 500,00	31.12.2020	341	1,15424990	233 735,61
9	9	27.01.2020	42 300,00	4 230 000,00	5,00	211 500,00	31.12.2020	340	1,15376444	244 021,18
10	10	28.01.2020	43 100,00	4 310 000,00	5,00	215 500,00	31.12.2020	339	1,15327918	248 531,66
		Разом				2 090 000,00				2 414 920,50

В матеріалах кримінальної справи міститься висновок судової експертизи у сфері інтелектуальної власності згідно з яким визнано доведеним той факт, що на придбаному/вилученому в ході контрольних закупівель та обшуку продукція з позначенням BBB використано всі ознаки промислового зразка BBB.

В матеріалах кримінальної справи міститься висновок судово-економічної експертизи згідно з яким встановлено, що за період з 01 вересня 2016 року по 01 березня 2017 року реалізація продукції з використанням об'єкту інтелектуальної власності BBB підприємством AAA зменшилась в порівнянні із аналогічними місяцями попередніх років (2015-2016) на кількість 831 120 шт.

В матеріалах кримінальної справи міститься висновок судової товарознавчої експертизи згідно з яким встановлено, що станом на 01.03.2017 ринкова вартість 1 шт. продукції становить 3,05 грн без ПДВ.

Отже, ознайомившись з всіма наданими на дослідження матеріалами кримінального провадження, враховуючи методичні рекомендації, які містяться у Національному стандарт № 4, для розрахунку розміру матеріальної шкоди як складової матеріальної шкоди, використовується *метод додаткового прибутку*.

Отже, розмір матеріальної шкоди, що завдано підприємству AAA, внаслідок використання без дозволу знаку для товарів і послуг BBB, захищених свідоцтвом про реєстрацію, в тому числі за умови, що агентська винагорода за договором №ССС складає 1% від вартості товару станом на 31.12.2020, становить 2 414 920,50 грн.

Відповідно до пункту 14. Національного стандарту № 4 застосування методу додаткового прибутку передбачає пряму капіталізацію додаткового прибутку, який може отримувати суб'єкт права інтелектуальної власності в результаті використання об'єкта права інтелектуальної власності понад середній прибуток, який отримують подібні суб'єкти, що не мають переваги володіння такими майновими правами.

Еман I. Встановлення кількості продукції, які недоотримані підприємством AAA. внаслідок порушення прав праволодільця.

Відповідно до висновку судово-економічної експертизи встановлено, що за період з 01.09.2016 по 01.03.2017 обсяг реалізації підприємства AAA зменшився в кількості 831 120 шт.

Еман II. Встановлення ринкової ціни на одиницю продукції, станом на 01.03.2017 року.

Відповідно до висновку судової товарознавчої експертизи встановлено, що станом на 01.03.2017 ринкова вартість 1 шт. продукції становить 3,05 грн без ПДВ.

Еман III. Встановлення загальної суми прибутку суб'єкта права інтелектуальної власності на продукцію.

Відповідно до довідок підприємства AAA плановий рівень рентабельності становить 25 % від ціни на продукцію.

Еман IV. Встановлення середнього прибутку, який отримують подібні суб'єкти, що не мають переваги володіння такими майновими правами.

Відповідно до статистичної інформації, що розміщена на офіційному сайті Державної служби статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua/>):

рентабельність операційної діяльності підприємств за видами промислової діяльності у 2017 році у галузі виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність становить 7,8 %.

Етап V. Встановлення додаткового прибутку, який може отримувати суб'єкт права інтелектуальної власності в результаті використання об'єкта права інтелектуальної власності понад середній прибуток, який отримують подібні суб'єкти, що не мають переваги володіння такими майновими правами.

Визначимо собівартість продукції одиниці продукції:

$$3,05 \div 1,25 = 2,44 \text{ грн.}$$

Визначимо ціну одиниці продукції у разі, якщо приймається середньогалузева рентабельність.

$$2,44 \cdot 1,078 = 2,63 \text{ грн.}$$

Визначимо додатковий прибуток на одиницю продукції, який може отримувати суб'єкт права інтелектуальної власності в результаті використання об'єкта права інтелектуальної власності понад середній прибуток, який отримують подібні суб'єкти, що не мають переваги володіння такими майновими правами:

$$3,05 - 2,63 = 0,42 \text{ грн.}$$

Етап VI. Визначення розміру матеріальної шкоди, які зазнало підприємство ААА.

Розмір матеріальної шкоди визначається як добуток кількості одиниць продукції, які недоотримані підприємством ААА внаслідок порушення прав правоволодільця та додаткового прибутку підприємством ААА, що припадає на одиницю продукції:

$$831\,120 \text{ шт.} \cdot 0,42 \text{ грн} = 349\,070,40 \text{ грн.}$$

Таким чином, розмір матеріальної шкоди, що завдано підприємству ААА (потерпілий) як правовласнику промислового зразка ВВВ внаслідок дій обвинуваченого ССС в період часу з вересня 2016 року по лютий 2017 року становить 349 070,40 грн.

Розглянемо **приклад 3** нашого дослідження, який визначає розмір матеріальної шкоди, завданої телерадіокомпанії ААА внаслідок незаконного розповсюдження програм мовлення телеканалу ВВВ порушниками Телерадіокомпаніями ССС, DDD, EEE у період часу з 01.01.2017 по 01.12.2019.

Визначення матеріальної шкоди проводиться за таким алгоритмом.

Етап 1. Визначення суми винагороди за користування об'єктом інтелектуальної власності. Приймається відповідно до договорів.

Етап 2. Визначення строку, протягом якого відбувалось порушення.

Приймається відповідно до завдання експертизи – з 01.01.2017 по 01.12.2019 року (січня 2017 року до листопада 2019 року включно).

Етап 3. Відповідно до п. 26 Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1185, *розмір збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності визначається станом на дату оцінки із застосуванням оціночної процедури накопичення прибутку (доходу), який не отримав суб'єкт права інтелектуальної власності та/або ліцензіат внаслідок неправомірного використання об'єкта права інтелектуальної власності, виходячи*

з обсягів виробництва та/або реалізації контрафактної продукції.

Визначаємо рівень прибутку, який не отримав правовласник.

Враховуючи те, що діяльність правовласників відноситься до групи виду діяльності J «Інформація та телекомунікації», рівень прибутку визначаємо на підставі офіційно оприлюдненої інформації Державної служби статистики України відповідно до Рентабельності операційної та всієї діяльності підприємств за видами економічної діяльності за 2019 рік (<http://www.ukrstat.gov.ua/>) (рис. 1). Згідно зі статистичними даними, рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності за 2019 рік за групою виду діяльності J «Інформація та телекомунікації» становить 15,4 %, і відповідно за місяць 1,28333 %. Процедура накопичення прибутку буде розрахована за такою формулою:

$$З = В \times (1 + (Д \times Р \div 100)), \quad (2)$$

де

З – сума збитків, грн.;

В – сума винагороди за користування об'єктом інтелектуальної власності, грн.;

М – кількість місяців, протягом яких встановлені порушення, шт.;

Р – щомісячна рентабельність, разів.

Збитки рахуються по кожному договору та підсумовуються для кожного питання загальною сумою.

Враховуючи, що розмір збитку має бути розрахований для телерадіокомпанії ААА, він складатиметься з сум коштів, які б такий суб'єкт реально одержав від особи, яка порушила його право (права) на дані об'єкти інтелектуальної власності, у разі використання або надання ліцензії на використання такого права (прав) в порядку, передбаченому законодавством, тобто із суми неотриманої (неодержаної) винагороди (компенсації) за використання або надання ліцензії на використання прав на такі об'єкти інтелектуальної власності (упущена вигода) (табл. 2).

Таблиця 2

Винагорода за надання виключної ліцензії (роялті) за Договором

№ з/п	Реквізити Ліцензійного договору		Ліцензіар/ Ліцензіат	Винагорода за надання виключної ліцензії (роялті) за Договором
	Номер	Дата/ Термін дії		
1	2017/1CCC	31.12.2016, протягом 2017 року	Телерадіокомпанія ААА / Порушник Телерадіокомпанія ССС	(4) Щомісячна сума винагороди за надання Невиключної ліцензії (роялті), щодо Програм, грн без ПДВ 5 225,00 грн.
2	2018/1CCC	31.12.2017, протягом 2018 року	Телерадіокомпанія ААА / Порушник Телерадіокомпанія ССС	(4) Щомісячна сума винагороди за надання Невиключної ліцензії (роялті), щодо Програм, грн без ПДВ 14 600,00 грн.
3	2019/1CCC	31.12.2018, протягом 2019 року	Телерадіокомпанія ААА / Порушник Телерадіокомпанія ССС	(6) Загальна річна сума винагороди за надання Невиключної ліцензії (роялті) щодо Програм, грн, без ПДВ 288 000,00 грн.

№ з/п	Реквізити Ліцензійного договору		Ліцензіар/ Ліцензіат	Винагорода за надання виключної ліцензії (роялті) за Договором
	Номер	Дата/ Термін дії		
4	2017/1DDD	31.12.2016, протягом 2017 року	Телерадіокомпанія AAA / Порушник Телерадіокомпанія DDD	(4) Щомісячна сума винагороди за надання Невиключної ліцензії (роялті), щодо Програм, грн без ПДВ 5 250,00 грн.
5	2018/1DDD	31.12.2017, протягом 2018 року	Телерадіокомпанія AAA / Порушник Телерадіокомпанія DDD	(4) Щомісячна сума винагороди за надання Невиключної ліцензії (роялті), щодо Програм, грн без ПДВ 15850,00 грн.
6	2019/1DDD	31.12.2018, протягом 2019 року	Телерадіокомпанія AAA / Порушник Телерадіокомпанія DDD	(6) Загальна річна сума винагороди за надання Невиключної ліцензії (роялті) щодо Програм, грн, без ПДВ 336 000,00 грн.
7	2019/1EEE	31.12.2018, протягом 2019 року	Телерадіокомпанія AAA / Порушник Телерадіокомпанія EEE	(6) Загальна річна сума винагороди за надання Невиключної ліцензії (роялті) щодо Програм, грн, без ПДВ 282 000,00 грн.

Розрахунок розміру матеріальної шкоди, завданої підприємству в результаті порушення прав на ОІВ показано у табл. 3.

Таблиця 3

Розрахунок розміру матеріальної шкоди, завданої підприємству в результаті порушення прав на ОІВ

№ з/п	Номер Ліцензійного договору	Сума винагороди за рік, грн	Сума винагороди (поточна вартість доходу) за місяць, грн	Коефіцієнт накопичення прибутку за місяць, разів	Кількість місяців, прийнятих до розрахунку, шт.	Коефіцієнт накопичення прибутку за період, разів	Розмір збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності, грн
1	2017/1CCC	62 700,00	5 225,00	0,01283	12	1,154000	72 355,80
2	2018/1CCC	175 200,00	14 600,00	0,01283	12	1,154000	202 180,80
3	2019/1CCC	288 000,00	24 000,00	0,01283	11	1,141167	301 268,00
4	2017/1DDD	63 000,00	5 250,00	0,01283	12	1,154000	72 702,00
5	2018/1DDD	190 200,00	15 850,00	0,01283	12	1,154000	219 490,80
6	2019/1DDD	336 000,00	28 000,00	0,01283	11	1,141167	351 479,33
7	2019/1EEE	282 000,00	23 500,00	0,01283	11	1,141167	294 991,58
	Разом	1 397 100,00					1 514 468,32

Можна зробити висновок про те, що розмір матеріальної шкоди, завданої телерадіокомпанії AAA внаслідок незаконного розповсюдження програм мовлення телеканалу ВВВ порушниками Телерадіокомпаніями ССС,

DDD, EEE у період часу з 01.01.2017 по 01.12.2019 становить 1 514 468,32 грн.

Відповідно до **прикладу 4**, визначено суму матеріальної шкоди, завданої підприємству AAA в результаті незаконного збирання та розголошення

відомостей громадянином ВВВ, що становлять комерційну таємницю підприємства ААА за 2 повних роки починаючи з дати створення підприємства ДДД.

Вивчивши матеріали кримінальної справи було з'ясовано наступне.

Громадянин ВВВ працював на підприємстві ААА. Під час трудових відносин з підприємством ААА громадянин ВВВ підписав Зобов'язання про нерозголошення комерційної таємниці та конфіденційної інформації, до складу якої входила база даних клієнтів. Строк нерозголошення згідно з наказом підприємства ААА становила – протягом роботи працівника та 5 років після його звільнення. Після свого звільнення громадянин ВВВ став власником підприємства ДДД, яке займається аналогічним видом діяльності. Клієнти, які працювали з підприємством ААА до цього підприємства вже не звертаються.

Зазначене також підтверджується інформацією, наявною у кримінальному провадженні, а саме листи – відповіді підприємств – контрагентів підприємства ААА, які підтверджують наявність договірних відносин щодо реалізації продукції з підприємства ДДД за період з дати його створення, як наслідок чого спостерігається вплив підприємства ААА та недоотримання доходу за цей період.

Згідно класифікації об'єктів інтелектуальної власності, що визначена у Цивільному кодексі України, комерційна таємниця відноситься до нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності.

В матеріалах кримінальної справи міститься висновок судової експертизи у сфері інтелектуальної власності згідно з яким встановлено, що

інформація, яка була виявлена у громадянина ВВВ на об'єктах дослідження, містить ознаки комерційної таємниці, яка належить підприємству ААА та являє собою об'єкт інтелектуальної власності – базу даних клієнтів підприємства ААА.

В матеріалах кримінальної справи міститься висновок судово-економічної експертизи згідно з яким встановлено, що за 2 повних роки починаючи з дати створення підприємства ДДД реалізація продукції підприємством ААА зменшилась на 15 826 740 грн.

Еман I. Встановлення обсягу реалізації продукції, що недоотримало підприємство ААА внаслідок порушення прав праволодільця.

В матеріалах кримінальної справи міститься висновок судово-економічної експертизи згідно з яким встановлено, що за 2 повних роки починаючи з дати створення підприємства ДДД реалізація продукції підприємством ААА зменшилась на 15 826 740 грн.

Еман II. Визначення ставки авторської винагороди

Як вже вказувалось вище, відомості, що становлять комерційну таємницю підприємство ААА належать до виробничої, технічної, господарської, наукової, довідникової інформації, яка у своїй сукупності складає базу даних підприємства.

Згідно постанови Кабінету Міністрів України від 18.01.03 №72 «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав», вищевказані об'єкти інтелектуальної власності відносяться до пункту 6 «Науково-освітня (в тому числі краєзнавча, туристська і спортивна), виробничо-технічна література з усіх

галузей знань і господарської діяльності (в тому числі з питань обміну передовим досвідом), науково-технічні та інші довідники, статистичні збірники, календарі-довідники, довідники-каталоги на обладнання, путівники» розділу Б «Оригінальні твори політичної, наукової, виробничо-технічної, навчальної та іншої літератури» додатку 5 «Мінімальні ставки авторської винагороди (роялті) за відтворення і (або) опублікування примірників творів наукової, художньої, публіцистичної та іншої літератури і музичного мистецтва, зафіксованих поліграфічним способом» зазначеної постанови, де мінімальна ставка винагороди (роялті) становить 0,75%.

Таким чином, для розрахунку матеріальної шкоди, що була завдана підприємству ААА за ставку авторської винагороди буде братись – 0,75 % від недоотриманого обсягу реалізації продукції.

Еман III. Розрахунок розміру збитків

Розмір збитків визначається як добуток обсягу реалізації продукції, що недоотримало підприємство ААА внаслідок порушення прав правоволодільця та ставки авторської винагороди:

$$15\ 826\ 740 \cdot 0,0075 = 118\ 700,55 \text{ грн.}$$

Таким чином, сума матеріальної шкоди, що завдана підприємству ААА в результаті незаконного збирання та розголошення відомостей громадянином ВВВ, що становлять комерційну таємницю підприємства ААА за 2 повних роки починаючи з дати створення підприємства DDD становить 118 700,55 грн.

Висновки. Система методичного забезпечення оцінювання матеріальної шкоди правовласнику в результа-

ті неправомірного використання ОІВ представлена нормативно-правовими актами, що відображають взаємозв'язок професійної оцінки майна та майнових прав та судово-експертної діяльності з визначення матеріальної шкоди від порушення виключних прав на ОІВ.

У практиці судово-експертної діяльності для визначення розміру матеріальної шкоди, завданої правовласнику в результаті порушення прав на використання ОІВ, відповідно до українського законодавства та методичних документів з оцінки інтелектуальної власності, застосовуються оціночні методи переваги у прибутку і розподілу прибутків, метод додаткового прибутку, метод роялті. Вибір методу для оцінювання матеріальної шкоди залежить від специфіки конкретної справи, використання конкретного ОІВ правовласником та наявності документів щодо розпорядження майновими правами на ОІВ у експерта, а також зібраної доказової бази.

Проведене дослідження показало, що на державному рівні необхідно розробити методичні рекомендації з визначення матеріальної шкоди у результаті неправомірного використання ОІВ для специфіки судово-експертної діяльності на основі методів доходного оціночного підходу. Ці рекомендації мають базуватися на прийнятих в Україні нормативно-правових актах з оцінки майна та майнових прав, зокрема, Національному стандарті №4 та Методиці оцінки майнових прав інтелектуальної власності. Розроблені методичні документи мають бути адаптовані до потреб судово-експертної діяльності, а не оціночної, що дозволить створити в подальшому методичний інструмен-

тарій розслідування правопорушень у сфері інтелектуальної власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права» (Редакція від 14.10.2020)

2. Методичні рекомендації з визначення прибутку від використання об'єктів промислової власності, що затверджено наказом Держпатенту України від 26 серпня 1998 р. № 80 та схвалено методичною комісією Державного патентного відомства України 7 серпня 1997 р. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.10333.0>

3. Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 03.10.2007 р. № 1185 // Офіційний вісник України. 2007. № 75 (15.10.2007). Ст. 2792.

4. Наказ Фонду державного майна України від 25 червня 2008 р. № 740 «Про затвердження Методики оцінки майнових прав інтелектуальної власності» // Офіційний вісник України. 2008. № 60 (22.08.2008). Ст. 2042.

5. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р., № 2658-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 47 (23.11.2001). Ст. 251, зі змінами та доповненнями внесеними Законами України.

6. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 02 січня 2013 р. № 1/22533) // Офіційний вісник України. – 2013. – №3 (22.01.2013). – Ст. 91.

7. Бутнік–Сіверський, О.Б. Теоретичні передумови визначення розміру збитків від порушення майнових прав інтелектуальної власності. *Інтелектуальна власність в Україні*. 2013. № 6. С. 32–42.

8. Гусаковська, Т.О. Підходи до визначення розміру збитків від неправомірного використання об'єктів інтелектуальної власності. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки*. 2014. № 3. С. 86–91.

9. Максимов, С.Й., Поліщук І.Ю. Підходи та методи визначення розміру збитків внаслідок порушення авторських прав на комп'ютерні програми. *Криміналістика і судебна експертиза*. 2013. Вип. 58(1). С. 391–399.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro avtorske pravo i sumizhni prava» : vid 23.12.1993 № 3792-XII [Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights» from 23.12.1993, № 3792-XII]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> [in Ukrainian].

2. Nakaz Derzhpatentu Ukrainy “Metodychni rekomendatsii z vyznachennia prybutku vid vykorystannia obiektiv promyslovoi vlasnosti” : vid 26 serpnia 1998 r., № 80 [Order of the State Patent of Ukraine “Methodical recommendations for determining the profit from the use of industrial property” from August 26, 1998 №80]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.10333.0> [in Ukrainian].

3. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Natsionalnyi standart № 4 «Otsinka mainovykh prav intelektualnoi vlasnosti»” : vid 03.10.2007 r., № 1185 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “National standard № 4 “Valuation of intellectual property rights” from 03.10.2007, № 1185]. (2007). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, 75. Art. 2792 [in Ukrainian].

4. Nakaz Fondu derzhavnoho maina Ukrainy «Pro zatverdzhennia Metodyky otsinky mainovykh prav intelektualnoi vlasnosti» : vid 25 chervnia 2008 r., № 740 [Order of the State Property Fund of Ukraine “On approval of the Methodology for assessing intellectual property rights” from June 25, 2008 № 740]. (2008). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, 60. Art. 2042 [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy “Pro otsinku maina, mainovykh prav ta profesiinu otsinochnu diialnist v Ukraini” : vid 12.07.2001 r., № 2658-Sh [Law of Ukraine “On the valuation of property, property rights and professional valuation activities in Ukraine” from 12.07.2001, № 2658-Sh]. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 47. Art. 251 [in Ukrainian].

6. Nakaz Ministerstva yustytzii “Ukrainy Instruksiia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychni rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen” : vid 8 zhovtnia 1998 r., № 53/5 [Order of the Ministry of Justice of Ukraine “Instruction on appointment and conduct of forensic examinations and expert research and Scientific and methodological recommendations on preparation and appointment of forensic examinations and expert research” from October 8 1998,

№ 53/5]. (2013). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, 3. Art. 91 [in Ukrainian].

7. Butnik–Siverskyi, O.B. (2013). Teoretychni peredumovy vyznachennia rozmiru zbytkiv vid porushennia mainovykh prav intelektualnoi vlasnosti [Theoretical preconditions for determining the amount of damages from infringement of intellectual property rights]. *Intelektualna vlasnist v Ukraini – Intellectual property in Ukraine*, 6, 32-42 [in Ukrainian].

8. Husakovska, T.O. (2014). Pidkhody do vyznachennia rozmiru zbytkiv vid nepravomirnogo vykorystannia obektiv intelektualnoi vlasnosti [Approaches to determining the amount of damages from the misuse of intellectual property]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Serii: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic Sciences*, 3, 86-91 [in Ukrainian].

9. Maksymov, C.Y., Polishchuk, I.Yu. (2013). Pidkhody ta metody vyznachennia rozmiru zbytkiv vnaslidok porushennia avtorskykh prav na kompiuterni prohramy [Approaches and methods for determining the amount of damages due to copyright infringement on computer programs]. *Kriminalistika i sudebnaia ekspertiza – Criminalistics and Forensic science*, 58(1), 391-399 [in Ukrainian].